

Enkelit tuovat apua ja lumoa arkeen

Kyselytutkimus Lorna Byrnen Suomen tilaisuuksiin osallistuneille

Huolimatta tilaisuuden koosta tunnelma on salissa jotenkin hiljainen (verrattuna aulan hälinään). Lorna Byrne on pukeutunut vaatimattomasti, puhuu hiljaisella ja rauhallisella äänellä, kysyttävät asiat vaikuttavat tutuilta, vastaukset yleiskysymyksiin diplomaattisia, varovaisilta. Välillä hän puhkeaa hymyyn ja kertoo tilan täyttävistä enkeleistä, kirkkaita mahtavia olentoja. Niiden värien ja muodon kuvaaminen on vaikeaa. Haastattelija vähän töksäyttelevä, puhuu päälle, johdatteleekin.¹

Tässä artikkelissa tutkin sitä, miten uushenkisen tilaisuuden osallistajat yhdistävät traditionaaliset hahmot, enkelit, osaksi omaa henkisyttään ja henkisiä käytäntöjään. Miten he kuvaavat enkeleitä ja enkelikokemuksiaan? Valtaosa tilaisuuksiin osallistuvista on naisia. Tutkimukseni selvittää heidän taustaansa ja sitä, miksi enkelit ja henkiset kysymykset kiinnostavat heitä ja mitä he kokevat saavansa osallistuessaan yhden tämän hetken tunnetuimman enkelinäikijän, irlantilaisen Lorna Byrnen puhetilaisuuteen.

Työni liittyy uskontososiologiseen maallistumisen jälkeiseen keskusteluun eletystä² ja kansanomaisesta³ uskonnollisuudesta. Siinä tärkeäksi nousee kokemus, ei niinkään uskon institutionaaliset sisällöt, henkisyiden monimuotoistuminen ja sen uudet ilmenemismuodot niin organisoituneen uskonnollisuuden kuin vaihtoehtoisen tarjonnan piirissä.⁴ Enkeliusko on suurelta osin naisten arkista uskonnollisuutta, ei niinkään feminististä uskontoa,⁵ joka sisältäisi organisoituneen uskonnon uudelleenarviointia.

ENKELIUSKO OSANA MUUTTUVAA USKONNOLLISUUTTA

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nelivuotiskatsauksen 2012–2015 mukaan 47 prosenttia Gallup Ecclesiastica -kyselyyn⁶ vastanneista uskoo vakaasti tai pitää todennäköisenä, että enkeleitä on olemassa. Saatanan olemassaoloon uskoo 34 ja kristinuskon opettamaan Jumalaan 33 prosenttia vastaajista.⁷ Enkeleillä menee siis hyvin. Myös Suomen ulkopuolella enkelit ovat

esillä kulttuurituotteissa ja viihdeteollisuudessa ja niiltä pyydetään neuvoja oraakkelikorttien tai enkeliterapeuttien avulla.⁸ Enkelit ovat kiinnostava tutkimuskohde, sillä ne ovat moderneja hybridejä, jotka ylittävät vaivatta rajoja perinteisen ja uudemman henkisyden välillä.⁹

Suomalaisen uskonnollisen maiseman muutosta 2000-luvulla kuvaavat maallistuminen, yksilöllistyminen, mediatisaatio ja monikulttuurisuus. Nämä kaikki vaikuttavat perinteiseen institutionaaliseen uskontoon ja luovat uusia uskonnollisuuden ja henkisyden muotoja. Medialla on entistä suurempi vaikutus siihen, mitä ihmiset uskonnoista tietävät, miten uskonnot näyttävät toimivan yhteiskunnassa ja millaista julkisuutta ne saavat.¹⁰

Sekularisaation rapauttaessa uskonnon yhteiskunnallista merkitystä, uskonnolliset organisaatiot heikkenevät ja uskonnon merkitys yksilölle vähenee. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisu vuodelta 2014 toteaa suomalaisten sitoutumisen kirkon oppiin, toimintaan ja jäsenyyteen muuttuneen aiempaa ohuemmaksi.¹¹ Tämä oheneminen on johtanut uusien mahdollisuuksien avautumiseen kohti uudenlaista, monia erilaisia perinteitä yhdistävää uskonnollisuutta ja uushenkisyyttä.

Paul Heelas ja Linda Woodhead määrittelevät uushenkisyyden subjektiiviseksi käännteeksi, henkiseksi vallankumoukseksi, jossa ulkopuolelta tulevat institutionaalisen uskonnon vaaheet ovat vähemmän tärkeitä kuin oma sisäinen elämä ja hyvinvointi.¹² Uushenkisyys liittyy näin uuteen terveys- ja hyvinvointikulttuuriin. Uushenkisydessä korostuu riippumattomuus perinteisistä uskonnollisista yhteisöistä, se painottaa yksilöllisen henkisen polun etsintää ja uskonnollisten totuuksien tarkistamista omien kokemusten perusteella.¹³

Yksilöllisyys, vapaaehtoisuus, valikoivuus ja palvelujen käyttäminen liittyvät henkisyden osaksi nykyistä kulutuskulttuuria, ja

individualistisesta henkisydestä on tullut kauppatavaraa.¹⁴ Uskonnon kaupallistaminen on nähtävissä monin eri tavoin niin yksittäisten persoonien markkinoinnissa ja brändäyksessä kuin käyttötavaroiden muokkaamisessa.¹⁵ Kaupallistaminen myös vaikuttaa tuotteeseen. ”Käyttäjäystävälliset” enkelit ovat raamatullisia kerubeita tai rankaisevia enkeleitä helpommin kaupallistettavissa, sillä ne ovat henkilökohtaisia, läheisiä, turvallisia ja auttavaisia.¹⁶ Kulutus-tutkimus osoittaa, että kulutus on siirtymässä aineellisesta hyvinvoinnista aineettomaan elämykselliseen kulutukseen, jossa itsensä kehittäminen ja elämän merkityksellisyyden etsintä nousevat esille.¹⁷ Uushenkisyyden eri muodot ja enkelikäytännöt sijoittuvat hyvin tähän kontekstiin.

Enkelitutkimus on kansainvälisesti monipuolista ja viime vuosina on yleistynyt enke-

1 Kenttäpäiväkirja 29.10.2011.

2 Meredith McGuire 2008; Edgell 2012.

3 Primiano 2014.

4 Heelas & Woodhead 2005.

5 Fulkerson & Briggs 2012.

6 Gallup Ecclesiastica on Taloustutkimuksen 23.10.–2.11.2015 Kirkon tutkimuskeskukselle tekemä kysely, johon vastasi 4 275 15–79-vuotiaasta suomalaista. Ketola et al 2016, 263.

7 Ketola 2016, 62, 65.

8 Gardella 2007.

9 Gilhus 2012.

10 Hjarvard 2012; Herbert 2011.

11 Hytönen et al. 2014.

12 Heelas & Woodhead 2005.

13 Ketola 2010a; Ketola 2010b.

14 Gauthier & Martikainen 2013.

15 Moberg & Granholm 2012.

16 Gilhus 2012.

17 Grénman et al 2014, 46.

leiden tutkiminen osana nykypäivän elettyä uskonnollisuutta esimerkiksi kansanuskon näkökulmasta,¹⁸ kaupallistumisen viitekehystä¹⁹ ja kuoleman tutkimukseen liittyen.²⁰

Pohjoismaissa Ingvild Sælid Gilhus on tutkinut enkeleitä uskonnollisina rajanylittäjinä, joita Norjan kirkko pyrkii pitämään määrittelemiensä rajojen sisällä, sekä postsekulaariin uskonnollisuuteen sisällytettyä terapiakäsittelyä.²¹ Anne-Christine Hornborg on puolestaan tarkastellut sekulaarin Ruotsin työelämän uusia rituaalikäytäntöjä,²² joiden myötä on syntynyt valtion taloudellisesti tukemat uushenkisyyden markkinat. Suomessa Mira Karjalainen on tutkinut mindfulnessin käyttöä työelämässä.²³ Hornborgin ja Karjalaisen tutkimukset osoittavat, miten työelämän rakenteelliset ongelmat määrittävät usein yksilöiden ongelmiksi. Virossa Marko Uibu on seurannut Enkelten pesä -nimisen internetkeskustelupalstan osallistujia.²⁴ Uibun tutkimuksen mukaan nämä kokivat saavansa yhteisössä tukea ja tunsivat voimaantuvansa verkostossa, joka loi uusia jaettuja tarinoita ja arvoja.

Suomessa enkeleitä ja enkeliuskoa on tutkittu tieteellisestä näkökulmasta vain vähän. Tyypillisempää on ollut kristillisen perinteen enkelikäsitteiden esillä pitäminen ja enkelitarinoiden kerääminen.²⁵ Terhi Utraisen²⁶ etnografinen tutkimus on ensimmäinen, jossa tutkitaan enkeleitä ja tapoja olla yhteydessä enkeleihin osana muuttuneita uskonnollisia ja henkisiä käytäntöjä, identiteettiä ja yksilön toimijuutta.

Enkeleitä esiintyy myös muussa tutkimuksessa. Jeena Rancken yliuonnollisia kokemuksia käsittelevässä tutkimuksessa on mukana myös suojelusenkelikokemuksia.²⁷ Marja-Liisa Honkasalon johtaman Mieli ja toinen -tutkimushankkeessa lähestytään monitieteellisesti arjen kummia kokemuksia.²⁸ Katriina Hulkkonen on tutkinut yrittäjyyden ja New Age

-henkisyyden suhdetta käyttäen aineistonaan erilaisilta henkiolennoilta tietoa välittäviä ”kanavia”.²⁹

ENKELTEN SUURLÄHETILÄS LORNA BYRNE

Tämän hetken huomattavimmat enkeleiden kanssa kommunikoiivat ja enkeleistä kirjoittavat naiset ovat irlantilainen Lorna Byrne, brittiläinen Diana Cooper, yhdysvaltalainen Doreen Virtue ja kreikkalainen Maria Zawou. He toimivat kristillisen ja vaihtoehtoisen rajapinnassa. Heistä Byrne on lähinnä kristillistä näkemystä. Lorna Byrne on nähnyt enkeleitä lapsesta saakka, muille enkelit ovat näyttäytyneet elämän kriisien kautta. Heidän sanomaansa yhdistää ajatus siitä, että ihmisten puutteista huolimatta (suojelus)enkelit rakastavat ihmisiä varauksetta. Enkelisuhde edellyttää aktiivisuutta, sillä enkeli ei voi toimia pyytämättä. Heidän kirjansa muistuttavat itsehoito-oppaita, joissa annetaan neuvoja ja tuetaan voimaantumista. Tunnettuja suomalaisia enkelien kanssa toimivia naisia ovat muun muassa laulaja Kirsi Ranto ja näyttelijäkirjailija Manuela Bosco, jotka ovat mediassa kertoneet omista enkelikokemuksistaan.

Internetsivujen omaelämäkerran mukaan Lorna Byrne syntyi monilapsiseen työläisperheeseen Dublinissa vuonna 1953. Kommunikointi enkeleiden kanssa alkoi jo ennen kuin hän oppi puhumaan. Häntä epäiltiin kehitysvammaiseksi, koska hän ei ollut kiinnostunut ympäristöstään. Yhteys enkeleihin jatkui, mutta enkelit kehottivat häntä olemaan kertomatta siitä. Siitä huolimatta elämäkerran mukaan ihmiset kokivat hänessä olevan jotain erityistä ja lähestyivät häntä etsiessään viisautta ja parantamista. Enkelit kertoivat Byrnelle jo varhain, että hän kirjoittaisi kirjan heistä. Byrne suhtautui tähän aluksi huvittuneesti, sillä dysleksian vuoksi kirjoittaminen oli hänelle

vaikkea. Hänen ensimmäinen kirjansa *Angels in My Hair* julkaistiin vuonna 2008 Englannissa ja Irlannissa. Eri uskontokuntiin kuuluvat lukijat ottivat kirjan innostuneesti vastaan. Byrnen viesti toivosta ja suojelusenkelin pysyvistä läsnäolosta liikutti lukijoita. Kaikkiaan Byrne on kirjoittanut viisi kirjaa, jotka Otava on julkaissut suomeksi nopeasti niiden ilmestymisen jälkeen.³⁰

Catarina Degermanin ja Uma Kankaan perustama FreeFlowFactory³¹ on järjestänyt Byrnelle Suomessa viisi tilaisuutta: vuonna 2011 tilaisuudet Helsingissä Kulttuuritalolla ja Messukeskuksessa, vuonna 2012 Finlandialtalolla ja 2015 Paasitornissa. Vuoden 2017 marraskuussa järjestettiin ”Enkelten kosketus”-kiertue, jossa Helsingin lisäksi pidettiin puhetilaisuudet Savonlinnassa, Jyväskylässä ja Levillä. Järjestäjien mukaan lippujen hinnat pyritään pitämään kohtuullisina, sillä Byrne haluaa, että kaikki voisivat tulla kuuntelemaan hänen viestään.³² Tilaisuuksia mainostetaan muun muassa kutsumalla Byrnea ”enkelten suurlähettilääksi”.³³

Tilaisuuksien rakenne on pysynyt samana vuodesta toiseen. Aluksi järjestäjän edustaja kyselee Byrneltä enkelikokemuksista, kirjoista ja hänen taustastaan. Tämän jälkeen on osallistujien kysymysten vuoro ja Byrnen rukous tai meditaatio. Tilaisuuden lopuksi halukkaat saavat Byrnen siunauksen ja halauksen, mitä suurin osa osallistujista jääkin odottamaan. Tilaisuuden käytännön järjestelyistä vastaavat FreeFlowFactoryn vapaaehtoiset.

Myös Byrnen sanoma on säilynyt suhteellisen muuttumattomana tilaisuudesta toiseen. Sen keskiössä ovat itsen ja muiden rakastaminen, anteeksiannon merkitys, suojelusenkelien kuvaaminen ja työttömien enkelien työllistäminen sekä paluu taivaaseen kuoleman jälkeen. Byrne ei opeta jälleensyntymisoppia, vaikka ei täysin kielläkään sen mahdollisuutta. Byrne

kysyy, miksi syntyä uudelleen, sillä taivaassa tappaa kaikki rakkaansa. Kuvatessaan kuulijoiden suojelusenkeleitä Byrne toistaa, kuinka vaikeata niiden kuvaaminen on ja kuinka hänen on hymyiltävä, sillä tilaisuudessa mukana olevat enkelit haluavat kiinnittää hänen huomioitaan ja tulla kuvatuiksi. Byrne tekee tavattomasta tavallista sanoessaan olevansa tavallinen ihminen ja ihmetellessään sitä, miksi kaikki eivät näe enkeleitä.

18 Draper & Baker 2011; Utraiainen, 2017.

19 Gardella 2007.

20 Walter 2011.

21 Gilhus 2012.

22 Hornborg 2012.

23 Karjalainen 2018.

24 Uibu 2012.

25 Seppälä 1995.

26 Utraiaisen kvalitatiivinen tutkimus on osa laajempaa Åbo Akademin tutkimusprojektia ”Maallistumisen jälkeinen kulttuuri ja Suomen muuttuva uskonnollinen kenttä” 2010–2014.

27 Rancken 2017.

28 Honkasalo et al. 2017.

29 Hulkkonen 2017.

30 *Angels in My Hair* 2008 / *Enkeleitä hiuksissani* 2009, *Stairways to Heaven* 2010 / *Portaat taivaaseen* 2011, *A Message of Hope from the Angels* 2012 / *Toivon viesti enkeleiltä* 2012, *Love from Heaven* 2014 / *Taivaallinen rakkaus* 2014 ja *Angels at my Fingertips* 2017 / *Enkelten kosketus* 2017.

31 FreeFlowFactoryn internetsivut kuvaavat sen järjestävän moderneja hyvinvointitapahtumia, jotka koskettavat pintaa syvemältä. Tapah- tumat tarjoavat syviä kokemuksia, inspiroivia kohtaamisia sekä monipuolista tietoa. FreeFlowFactory.com [18.10.2018].

32 Degerman & Kangas 2013.

33 ”Enkelten suurlähettiläs Suomessa”. Lorna Byrnen tilaisuuden pääsylippu 2012.

Kansanomaista enkeliuskoa voi myös tarkastella lumon ja lumoamisen moninaisina käytäntöinä, jotka sopivat hyvin moderniin ja jopa maallistuneeseen maailmaan. Lumoaminen sisältää sekä vakavampia että leikkisempiä käsityksiä, rituaaleja ja käytäntöjä, joilla arkea rikastetaan. Eräs lumon käytäntö on näkymättömän todellisuuden kuvaaminen.³⁴ Lumoutuminen on yllättävä, hieman pelottavakin, kohtaaminen jonkin odottamattoman kanssa. Kohtaaminen on yhtäältä jännittävää ja miellyttävää, mutta myös outoa ja se vie pois omalta mukavuusalueelta. Siitä seuraa tunne kokonaisvaltaisuudesta ja innostuksesta.³⁵ Lumo voidaan liittää nimenomaan subjektiiviseen käänteeseen, jossa ulkoiset opilliset auktoriteetit menettävät otettaan ja ihmiset luovat omaa henkisyttään omista kokemuksistaan, tunteistaan ja näkemyksistään lähtien.³⁶ Tämä näyttää kutsuvan erityisesti keskiluokkaa ja hyvin koulutettuja.³⁷

Lorna Byrnen erityisyys on enkeleiden näkeminen ja kuvaaminen. Hänen enkelikuvauksistaan syntyy yhteisöllinen tapahtuma, lumoutuminen, johon yleisö osallistuu tekemällä kysymyksiä. Enkelien kanssa kommunikointi ja niiden kuvaaminen saa tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen maailman kohtaamaan. Byrne kuvaa todellisuutta, jota muut eivät näe, mutta joka hänen kertomaan herää eloon. Byrnen kuvaukset enkeleistä ovat tarkkoja ja värikkäitä ja ne sisältävät sekä enkelin ulkonäön että sanoman kuvauksen.

Äiti ja tytär. Lorna kysyy heidän nimensä ja kuvaa heidän enkelinsä. Äidin enkelin väri malva, vaatteet liikkuvat, joten suojelusenkelin merkki voi olla lempeä tuulenvire, jonka äiti voi tuntea. Tytär sanoo, että äiti tuntee enkelinsä. Hänen enkelin väri on hehkuvan punainen, enkeli pitää häntä tiukassa syyleilyssä ja sanoo ”hyvin tehty”, tiedät nyt tai myöhemmin mitä suojelusenkeli tarkoittaa.³⁸

Kuvatessaan äidin ja tyttären enkeleitä Byrne tuo esille toisenlaisia mahdollisuuksia kokea enkeli: tuulenvire ja merkityksensä vasta myöhemmin paljastava enkeliviesti. Byrnen enkelikuvausten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa yleisön kanssa.

Tilaisuudet sisältävät rituaalisia piirteitä.³⁹ Niissä ollaan yhteydessä Byrnen rauhallisesti kanavoimana myyttisiin enkeleihin, jotka toimivat terapeutisesti, tukevat ja lohduttavat kuulijoita elämän ongelmatilanteissa, luovat selviämisen kokemuksia ja vapauttavat syyllisyydestä enkelten rajattoman hyväksynnän myötä. Sanoma on läpeensä myönteinen ja eettisesti kannustava. Lupaus poismenneiden tapaamisesta taivaassa yhdistää menneen ja tulevan. Salissa ollaan yhdessä ja tilaisuus päättyi halaukseen ja siunaukseen, joten myös sosiaalisuus ja ruumiillisuus kuuluvat tilaisuuteen.

Näyttämöltä on poistettu tuolit ja ihmiset kiertävät ympyrässä odottamassa Byrne siunausta. Ihmiset puhua sorisevat salissa keskenään, hiljentyvät mennessään jonoon, joka vie näyttämölle. Näyttämölle saavuttaessa ihmiset hiljenevät kokonaan. Siunattavat keskittyvät, posket punaisena, lähtevät miettivän näköisenä pois, osa hymyilee ja kiittää. Osa siunattavista näyttää vaikuttuneilta, jollain silmät kyynelissä.⁴⁰

Byrnen tilaisuudessa yksilöllinen ja yhteisöllinen kokemus kohtaavat: yhtäältä kuulijat saavat oman siunauksensa, toisaalta he jakavat yhteisen lumon kuunnellessaan enkelikuvauksia.

ENKELIT SUOMESSA -KYSELYT

Artikkelini aineistona käytän Lorna Byrnen puhetilaisuuksien osallistujille 2011 ja 2015 tehtyjä kyselyjä ja tilaisuuksien kenttäpäiväkirjoja. Kyselyaineiston ensimmäinen osa, *Enkelit Suomessa 2011* -kysely, koottiin taustoittamaan Terhi Utraisen etnografisen tutkimuksen haas-

tatteluaineistoa. Tästä aineistosta laadin myös pro gradu -työni. Vuonna 2015 toistin kyselyn nähdäkseni, ovatko osallistujien näkemykset muuttuneet. Vuosina 2015 ja 2017 osallistuin vapaaehtoisena kolmeen tilaisuuteen, joissa keräsin etnografista aineistoa Helsingissä ja Jyväskylässä. Tällöin pääsin myös henkilökohtaisesti tapaamaan Byrneä. Keski-ikäisenä hyvin koulutettuna naisena soveluin hyvin osallistumaan enkelitapahtumiin. Kyselyt ja etnografinen aineisto muodostavat osan tekeillä olevaa väitöskirjatyötäni.⁴¹

Vuoden 2011 tilaisuuteen Finlandia-talossa osallistui 1100 henkilöä ja kyselyyn vastasi 263 henkilöä, joista 248 oli naisia (94,3 %) ja 15 miehiä (5,7 %). Vuonna 2015 Paasitornin 800 osallistujasta kyselyyn vastasi 189, joista 176 oli naisia (93,1 %) ja 13 miehiä (6,9 %). Miesten osuus vastaajista oli hieman pienempi kuin arvioitu kymmenen prosentin osuus tilaisuuteen osallistuneista.

Kyselylomake jakautui kolmeen osaan: a) taustatiedot, joita olivat syntymävuosi, sukupuoli, ammatti, koulutus, asuinpaikka ja siviilisääty/perhesuhteet, b) henkisyys ja uskonto, toisin sanoen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen ja identiteetti, henkisten palvelujen käyttö ja uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen sekä c) enkelikokemukset ja -näkemykset, syyt tulla kuulemaan Byrneä ja tilaisuuden anti. Lomakkeen alussa oli tiedot tutkimuksen tavoitteista ja tutkimuksen tekijöistä yhteystietoineen.

Osaan kysymyksiä oli valmiita vastausvaihtoehtoja, jotka toimivat muuttujina. Osaan oli mahdollista antaa useita vaihtoehtoja, joista laadin summamuuttujat. Osa oli avoimia kysymyksiä, jotka luokittelun kautta kokosin muuttujiksi. Tässä prosessissa muutin vastaukset tekstistä luvuiksi, luokiksi ja muuttujiksi.⁴² Koodaaminen muistutti aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jossa käsittelin aineistoa pel-

kistämisen, ryhmittelyn ja käsitteen muodostamisen kautta pyrkien lähestymään aineistoa sen omilla ehdoilla.⁴³ Aineiston tilastollisessa analyysissa tarkastelin taustatietojen välisiä eroja selvittääkseni, mikä niistä tuottaisi eroja suhteessa enkelikokemuksiin, omakuvaan, henkisten palvelujen käyttöön tai tilaisuuteen osallistumiseen. Mikään taustamuuttuja ei selittänyt eroja kaikkien kysymysten kohdalla, joten tässä artikkelissa hyödynnän taustamuuttujia vain, mikäli niistä seuraa tilastollisesti merkitseviä eroja.

Kyselyaineisto asettaa rajoituksia aineiston tulkinnalle. Tilaisuuksissa vastanneet eivät välttämättä ennättäneet miettiä vastauksiaan. Kysymysten muotoilu ja annetut esimerkit saattoivat ohjata vastaamaan tietyllä tavalla. Avointen vastausten ryhmittely ja koodaaminen on usein vaikeaa ja subjektiivista, etenkin kun kyseessä on sellainen vaikeasti hahmotettava asia kuin enkelikokemukset ja -käsitykset. Näin ollen sama vastaus voi eri koodauskerralla joutua eri luokkaan. Kyselylomake tiedonkeruunetelmänä sopi tilaisuuteen, jossa oli runsaasti osallistujia. Vastausprosentti oli molemmilla

34 Utriainen 2016a, 133–136, 2017, 253–254.

35 Bennett 2001, 4–5.

36 Partridge 2016, 318.

37 Partridge 2004, 53.

38 Kenttäpäiväkirja 22.11.2017.

39 Lukken 2005, 35–73.

40 Kenttäpäiväkirja 7.11.2015.

41 Väitöskirjani työnimi on *Naisten yhteistoiminnassa tuottama enkeliusko – naisten uudet toimijapositionit uushenkisyyden kentällä*.

42 Eskola & Suoranta 1998, 154–159.

43 Corbin & Strauss 2008, 65–86.

kerroilla lähes 24, mikä osoitti ihmisten olevan halukkaita kertomaan kokemuksistaan.

Tutkimuksen kohteena eivät olleet suomalaiset yleisesti, joten kyselyn tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia suomalaisia. Vastajia ja muita suomalaisia voidaan toki verrata toisiinsa, vaikka osallistujien demografinen ja sosioekonominen tausta poikkeaaakin saman ikäryhmän suomalaisista. Tulokset kuvaavat uushenkiseen tilaisuuteen osallistujia ja niitä voidaan verrata saman tyyppisiä kohderyhmiä koskeviin tutkimuksiin.

Osallistuminen vapaaehtoisena tilaisuuden järjestelyihin antoi minulle tietoa tilaisuuden tuottamisesta. Samalla pystyin keskustelemaan sekä vapaaehtoisten että tilaisuuden osallistujien kanssa heidän enkelikokemuksistaan ja tilaisuuden merkityksestä. Osallistuva havainnointi, kenttämuistiinpanot ja vapaaehtoisena toimiminen sekä tilaisuuden tuottajien haastattelu muodostavat tutkimukseni etnografisen osan.

VASTAAJIEN TAUSTAT

Vuonna 2015 olin tilaisuudessa vapaaehtoisena ja tehtävänäni oli salin ovelta tarkastaa lippuja ja toivottaa tulijat tervetulleeksi.

Kuulijoista suurin osa naisia, jotka näyttävät suurelta osin tulevan pareittain tai pienissä ryhmissä. Miehet näyttävät olevan pääosin naisseurassa, muutama yksin tullut mieskin joukossa. Osallistujat ovat arkisesti pukeutuneita keski-ikäisiä, joukossa jonkin verran nuoria. Ihmiset tulleet hyvissä ajoin ja ovien auetessa he siirtyvät nopeasti saliin, jonne leviää puheensorina.⁴⁴

Naiset ovat miehiä aktiivisempia osallistumaan vaihtoehtoisen henkisyuden eri muotoihin. Tämä näkyi myös tilaisuuteen osallistujista, joista valtaosa oli naisia. Aiempi tutkimus osoittaa, että Suomessa⁴⁵ ja Virossa⁴⁶ enkelihenkisyys kiinnostaa enemmän naisia.

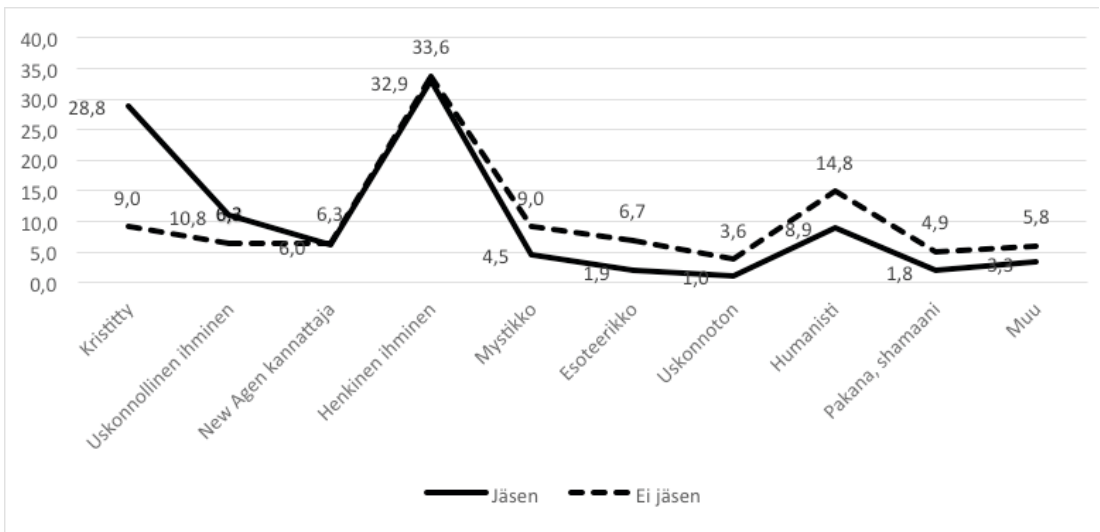
Yli puolet vastaajista oli kotoisin Helsingistä, Vantaalta, Espoosta ja muualta Uudeltamaalta. Vastajat olivat syntyneet vuosien 1934 ja 2000 välillä ja verrattuna samojen ikäryhmien (15–79-vuotiaat) suomalaisiin he sijoittuvat jakauman yläpäähän. He olivat kuitenkin nuorempia kuin jumalanpalveluksiin osallistujat keskimäärin.⁴⁷

Tilastokeskuksen vuoden 2011 ja 2015 väestötietoihin verrattuna vastaajat olivat huomattavasti useammin naimisissa, leskiä tai eronneita kuin suomalaiset yleensä. Sen sijaan naimattomia oli vähemmän. Tämä voi johtua vastaajien iästä, jossa painottuivat 35–54-vuotiaiden ryhmät, joiden voidaan arvioida olevan useammin parisuhteessa olevia tai siinä olleita kuin nuoremmat ikäluokat.

Hollantilaisen tutkimuksen mukaan uushenkisyydestä kiinnostuneet ovat pääosin keski-ikäisiä, hyvin koulutettuja naisia.⁴⁸ Tämä näkyy myös Enkelit Suomessa -kyselyissä, joissa vastaajat olivat suomalaisten keskitasoa paremmin koulutettuja. Vuoden 2011 aineistossa lähes puolella (48,8 %) ja vuoden 2015 aineistossa yli puolella (53,1 %) oli alempi tai ylempi korkeakoulututkinto. Naisten koulutustaso oli jonkin verran miesten koulutustasoa korkeampi.

Ammattialoista yli viidennes vastaajista mainitsi kaupan, talouden ja hallinnon ja ammatteina sihteerit, assistentit ja talouspäälliköt. Seuraavaksi suurimmat ryhmät olivat terveyssektorin ammatit sairaanhoitajat, kättilöt ja lääkärit, opetussektorin ammatit lehtorit, kouluttajat ja opettajat sekä sosiaalissektorin ammatit sosiaalityöntekijät, lastenhoitajat ja ohjaajat. Näitä kaikkia oli hieman yli kymmenen prosenttia vastaajista. Yrittäjiä ja eläkeläisiä oli kumpiakin hieman alle kymmenen prosenttia.

Uushenkisiin palveluihin liittyviä ammatteja, kuten joogaohjaaja, trager- ja energiahoi-

Kuvio 1. Vastaajien omakuva 2011 ja 2015 (N1052, vastaajia 444).

taja tai selvänäkijä, mainitsi vain kahdeksan henkilöä (1,8 %). 22 vastaajaa (4,9 %) kertoi kuitenkin opiskelleensa tai tekevänsä itse hoitoja, joten uushenkisiä palveluja tarjotaan myös toisen työn ohella.

HENKINEN IHMINEN

Vastaajat valitsivat kymmenestä identiteettikategoriasta heitä parhaiten kuvaavat ja asettivat ne halutessaan tärkeysjärjestykseen. Itsensä kuvaamisessa uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvien ja kuulumattomien välillä on erittäin merkittävä tilastollinen ero.⁴⁹ Kuten oli odotettavissa, uskonnollisen yhdyskuntaan kuuluvista 39,6 prosenttia kuvasi itseään kristityksi tai uskonnolliseksi ihmiseksi, mutta yhdyskuntaan kuulumattomista vain 15,3 prosenttia.

Tärkein identiteettikategoria molemmissa ryhmissä on kuitenkin henkinen ihminen, jonka mainitsee yli kolmannes vastaajista. Us-

konnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomista kuvasi itseään humanistiksi lähes 15 prosenttia ja uskonnollisen yhdyskuntaan kuuluvista hieman alle yhdeksän prosenttia.

Vastaajista 338 asetti kategoriat tärkeysjärjestykseen, ja molemmissa ryhmissä ensimmäiseksi mainittiin henkinen ihminen. Vain viisi vastaajaa mainitsi New Agen ensimmäisenä vaihtoehtona. Tätä vähemmän mainintoja saivat uskonnoton, pakana/shamaani ja esoteerikko. Hieman erityisempien kategorioiden mainitseminen näyttää tulevan mahdolliseksi,

44 Kenttäpäiväkirja 7.11.2015.

45 Utriainen 2015.

46 Uibu 2012.

47 Leinonen & Niemelä 2012, 10–11.

48 Jespers 2013, 210.

49 $X^2 77,49$, $df 9$ ja $p=0,001$.

kun aiemmin on mainittu jokin tutumpi vaihtoehto.

Gallup Ecclesiastica 2011 -kyselyn vastaajat valitsivat uskonnollisista ja maailmankatso-muksellista identiteeteistä itseään parhaiten kuvaavat. Suurimmat ryhmät olivat luterilainen, 62 prosenttia, ja kristitty, 61 prosenttia. Henkisen ihmisen valitsi puolet ja uskonnollisen ihmisen 30 prosenttia.⁵⁰ Suomalaiset mieltävät itsensä kulttuuriselta identiteetiltään luterilaisiksi, mikä on saattanut johtaa luterilaisen identiteetin korostumiseen. Se ei suoraan kerro vastaajan uskonnollisuudesta.⁵¹

On kiintoisaa, että ihmiset mieltävät itsensä mieluummin henkiseksi kuin uskonnolliseksi ihmiseksi, olipa hän uskonnollisen yhdyskunnan jäsen tai siihen kuulumaton. Perinteistä uskonnollisuutta enemmän ihmisiä näyttää kutsuvan uskontoperinteiden rajat ylittävä progressiivinen henkisyys, jossa on mahdollista yhdistää vapaammin ja omaehtoisemmin erilaisia elementtejä.⁵²

USKONNOLLISEN YHDYSKUNNAN JÄSENYYS

Suomessa kirkon jäsenyys on ollut osa kansallista identiteettiä, mikä on ilmennyt vahvana kansankirkkona. Tilanne on kuitenkin muuttumassa. Gallup Ecclesiastica -kysely vuodelta 2011 osoittaa, että nuoremmissa ikäluokissa perinteen merkitys kirkkoon kuulumisen syynä on vähentynyt ja että yhä useammat kyseenalaistavat kirkon jäsenyyden.⁵³

Byrnen tilaisuuteen vuonna 2015 osallistuneista useammat kuuluivat uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin vuonna 2011.⁵⁴ Tämä on mielenkiintoisessa ristiriidassa yleisen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen laskevan trendin kanssa. Vuonna 2011 uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen (75,7 %) oli alhaisempi kuin väestöllä keskimäärin (79,7 %). Sen sijaan vuonna 2015 vastaajista yli neljä viidestä

kuului uskonnolliseen yhdyskuntaan, mikä on enemmän kuin suomalaiset yleensä (75,6 %). Vuonna 2015 vastaajista 80,9 prosenttia kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mikä on enemmän kuin suomalaisten 72,9 prosenttia.

Vastaajista noin kolmannes oli Helsingistä, missä uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen on Suomen vähäisintä: vain 55,5 prosenttia helsinkiläisistä kuului vuonna 2015 Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon.⁵⁵ Tilaisuuteen osallistuneista helsinkiläisistä (N141) 77,3 prosenttia oli evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä. Byrnen tilaisuuden kaltaiset uushenkiset tapahtumat näyttävät kutsuvan myös uskonnollisen yhdyskunnan jäseniä.

Vastaajat (N359, molemmat vuodet) mielsivät uskonnollisen tilaisuuden käsitteen laajasti ja vastauksissa esiintyi kirkon ja muiden toimijoiden tilaisuuksia, kuten Äiti Amman darshan, Hengen ja tiedon messut, Healing room ja meditaatiotilaisuudet. Muutama vastaaja kommentoi kysymystä:

Mitä tarkoittaa ”uskonnollinen tilaisuus”? En osallistu kirkollisiin tapahtumiin kuin kutsusta (häät, hautajaiset jne). (551M, akateeminen koulutus)⁵⁶

Vastaajia ei pyydetty kertomaan uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisen aktiivisuutta, mutta pyrin hahmottamaan sitä avoimien vastausten avulla. Vastausten jakauma on kuitenkin vain suuntaa-antava. Vastaajista (N359) lähes kymmenesosa (8,4 %) ei osallistunut lainkaan uskonnollisiin tilaisuuksiin ja puolet (49,9 %) osallistui lähinnä kirkollisiin toimituksiin kuten häihin, hautajaisiin tai konsertteihin ja kirkon vuodenvuoroon liittyviin tilaisuuksiin:

Olen käynyt joskus joulukirkossa ja olen ollut kirkollisissa häissä ja perhekerhossa lasten ollessa pieniä. (433N, hankekoordinaattori)

Vastaukset ovat samansuuntaisia suomalaisen uskonnollisuuden muutokset yleensä. Niissä näkyy institutionaalisen uskonnonharjoittamisen vähentyminen: seitsemän prosenttia osallistuu uskonnollisiin tilaisuuksiin useammin kuin kerran kuukaudessa ja kymmenen prosenttia ei osallistu lainkaan. Suomalaisen valtaosalle kirkossakäynti rajoittuu kirkollisiin juhlapyyhiin ja heitä voi luonnehtia maltillisiksi, harvakseltaan osallistuviksi ja laimeasti uskoviksi.⁵⁷

Vaihtoehtoisin tilaisuuksiin uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomat (32,3 %) osallistuivat yli kaksi kertaa useammin kuin jäsenet (13,9 %), joten ryhmien välillä on tilastollisesti merkittävä ero:⁵⁸

Alla möjliga, änglar, reiki, new age, spiritualitet, labyrinthmeditationer, healing, shamanism, trum-cirklar, kanalisering, MED MERA. Jag ordnar även sådana tillställningar själv. Fullmånadens är till näst. (567N, lärare, företagare)

Byrnen tilaisuuteen osallistujat ovat kiinnostuneita sekä hengellisistä että uushenkisyyteen liittyvistä tilaisuuksista. Kahdeksan prosenttia uskonnollisen yhdyskunnan jäsenistä kuin myös niihin kuulumattomista kertoi osallistuvansa molempiin tilaisuuksiin. Tulos on yhtenevä suomalaisen uskonnollisuuden muutosta koskevan näkemyksen kanssa: muutos ei tarkoita täydellistä irtautumista kirkosta ja uskonnollisuudesta vaan sen kanssa rinnakkain elävästä vaihtoehtoisesta henkisyydestä.⁵⁹

HENKISTEN PALVELUJEN MONIPUOLINEN KÄYTTÖ

Reiki, meditaatiota, energiatyötä, selvänäkijää, inkarnaatioterapiaa, astrologiaa – Osallistunut henkisille luennoille, kursseille (shamaanikursseista Art of Livingiin, Matka-metodiin, mindfulnessiin, enkeleihin, astrotanssiin ym.). You name it. (369N, yritysvalmentaja)

Uskonnollisten tilaisuuksien osallistumisen lisäksi Byrnen tilaisuuteen osallistujat käyttivät muita henkisiä palveluja, joista kyselylomakkeessa annettiin esimerkkeinä reiki, meditaatio, henkiparantaja, selvänäkijä, enkeliterapeutti. Palvelujen käytön lukumäärä ei eroa eri vuosina. Vastanneista (N351) lähes neljännes oli käyttänyt vain yhtä palvelua, kaksi viidestä oli käyttänyt kahta tai kolmea palvelua. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomat käyttävät jonkin verran useampaa palvelua.⁶⁰ Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat ja niihin kuulumattomat eivät kuitenkaan eronneet sen suhteen, mitä henkisiä palveluja käytettiin.

Vastaajat käyttivät eniten selvänäkijän palveluja (20,1 %), meditaatiota (19,5 %) ja reikiä (16,5 %). Henkiparantajan ja enkeliterapeutin

50 Ketola et al. 2012, 41.

51 Utriainen et al. 2014, 7.

52 Lynch 2007, 8, 23–38.

53 Salomäki 2014, 6.

54 Uskonnollista yhdyskuntaa tiedusteltiin antamalla vastausvaihtoehdot: Evankelis-luterilainen kirkko (N345), Ortodoksinen kirkko (N9), Muu uskonnollinen yhdyskunta, mikä? (N6, kaksi kuului helluntaiseurakuntaan, yksi Kristiyyhteisöön, katoliseen kirkkoon, Myöhempien aikojen pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkkoon ja yksi kertoi olevansa buddhalainen), En kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan (N87). Ei vastanneita oli viisi. N452, molemmat vuodet yhteensä.

55 Helsingin seurakuntayhtymä, Vuositilasto 2015, 7.

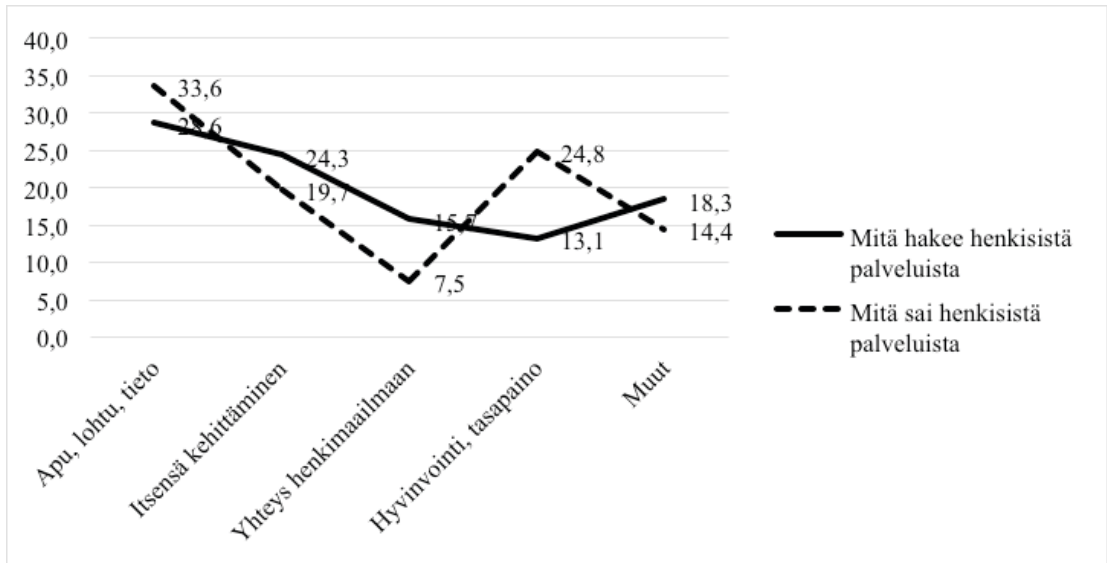
56 Numero ja kirjain viittaavat vastaajan tunnistusnumeroon, N=nainen, M=mies

57 Ketola 2011, 18, 23.

58 X^2 25,146, df 4 ja p=0,001.

59 Ketola 2010b, 37.

60 X^2 11,557, df 5, p=0,041.

Kuvio 2. Henkisten palvelujen käytön syyt (N490, 355 vastaajaa) ja niistä saadut kokemukset (N573, 330 vastaajaa) vuodet 2011 ja 2015 yhdessä.

palveluja käytti noin kymmenesosa vastaajista. Energiahoitoja ja muita, kyselylomakkeen esimerkissä mainitsemattomia, palveluja käytti noin viisi prosenttia. Näitä olivat esimerkiksi ”mandalan värittäminen, sielu-unelmakartta, askel voimaasi -illat, tiikerin raidat, gongit, joogakoulu Shanti” (461N, lastentarhanopettaja) sekä ”jooga ja mindfulness” (586N, palvelujohtaja).

Kysymyksessä annetut esimerkit ovat saattaneet vaikuttaa vastauksiin, sillä esimerkiksi annetut palvelut mainittiin kyselyissä useimmiten. Palvelukategoriat eivät myöskään ole selkeärajaisia, vaan kanavointi voi olla osa henkivarantajan tai enkeliterapeutin työtä.

Vastaajia pyydettiin avoimilla kysymyksillä kertomaan, miksi he hakeutuivat henkisiin palveluihin ja mitä he kokivat niistä saavansa.⁶¹ Vastaajat hakivat (N490, 355 vastaajaa) ja saivat (N573, 330 vastaajaa) henkisistä palveluista myönteisiä tuen ja avun kokemuksia, voimaa,

vahvistusta päätöksilleen, hyvää oloa, tasapainoa sekä henkistä kasvua ja yhteyttä henkimaailmaan.

Tarkasteltaessa kummankin tutkimusvuoden vastauksia yhdessä ilmenee, että vastaajat saivat henkisistä palveluista suureksi osaksi sitä, mitä he olivat etsineetkin.

Kolmannes vastaajista koki saavansa henkisistä palveluista lohtua, toivoa ja apua (33,6 %) sekä tukea ja tietoa valinnoilleen:

Voimaa, lohdutusta, inspiraatiota, sisäistä näkemystä, luottamusta elämän tarkoituksellisuuteen. (97N, varhaiskasvattaja)

Ne auttavat elämässä; ratkaisemaan epäselviä asioita, voimavaroja ratkoa itse omaan elämään liittyviä kysymyksiä, auttavat tuntemaan yhteyttä Jumalaan ja ykseyttä kaikkeuden kanssa. (114N, yhdenvertaisuussuunnittelija)

Neljännes vastaajista (24,8 %) kertoi saavansa henkisistä palveluista tasapainoa, hyvää oloa, hyvinvointia ja parantumisen kokemuksia:

Tunne- ja mielentason tasapainoa. (37N, emäntä)

Olen kasvanut henkisesti ja saanut apua parantumattomaan sairauteen. Olen tasapainoisempi. (380N, erityisopettaja)

Viidennes (19,7 %) kertoi kokevansa itsensä kehittämiseen liittyvää voimaantumiseen ja varmuuden tunnetta ja henkistä kasvua:

Hakenut ja saanut varmuutta päätöksentekotilanteisiin ja selvyyttä asioihin, joita on ollut vaikea ymmärtää. (35N, koululainen)

Koko elämä on muuttunut paljon paremmaksi ja helpommaksi ja iloisemmaksi. (171N, kosmetologiopiskelija)

Suurista odotuksista (15,7 %) huolimatta yhteyttä henkimaailmaan oli kokenut vain hieman alle kahdeksan prosenttia vastaajista:

Yhteyden tuonpuoleiseen siirtyneisiin rakkaisiin, voimaa, apua enkeleiltä, oppinut meditoimaan. (350N, yrittäjä)

Muutama vastaaja totesi, ettei ole hakeutunut henkisten palvelujen piiriin, vaan on kasvanut niihin tai palvelut ovat tulleet johdatuksena:

Olen kasvanut, en hakeutunut. On ollut kaiken maailman palveluja jo lapsesta saakka. Tosin niistä ei silloin puhuttu suureen ääneen. (550N, palvelujohtaja)

En ole hakeutunut, vaan ne ovat tulleet luokseni. En usko sattumiin, vaan ne ovat johdatusta. (503N, talouskoordinaattori)

Henkisiin palveluihin etsiydyttiin myös silloin kun kokemukset terveydenhuoltojärjestelmästä olivat kielteiset:

Koska olen saanut ja saan niistä apua terveyden ylläpitämiseksi ja sairauksien hoitoon toisin kuin nykyajan medikalisoituneelta lääkärikunnalta ja Suomen terveydenhoitojärjestelmästä. Suomen terveydenhoitojärjestelmä osaa kyllä kipsata jalan tai tehdä leikkauksen silloin kun sitä tarvitaan ja hyvä niin, mutta järjestelmässä ei katsota ihmistä kokonaisuutena eikä ohjata terveyden ylläpitämiseen. Järjestelmä tarjoaa kemiallisia lääkkeitä pelkästään oireiden eliminoimiseksi. Täydentäviä hoitoja ja esim. ravinnon merkitystä terveyden ylläpitämisessä aliarvioidaan Suomessa täysin, toisin kuin muualla Euroopassa ja maailmassa. (344N, asiantuntija)

Utriaisien haastattelemat henkilöt kertoivat samoin kääntyneensä henkisten palvelujen piiriin, koska kokivat, että eivät olleet saaneet apua julkisista terveystyö- ja sosiaalipalveluista.⁶²

Muutama vastaaja kertoo tutustuneensa henkisiin palveluihin työhönsä liittyen:

Tapaan kriisityössä ihmisiä, jotka ovat saaneet lohtua näistä palveluista. (103N, kriisityöntekijä)

Toinen vastaaja kertoo tullessaan Byrnen tilaisuuteen saadakseen tietoa eri tavoista käsitellä kuolemaa:

61 Mistä syystä olet hakeutunut näiden palveluiden pariin? Mitä koet saaneesi ko. palveluista?

62 Utrainen 2014b, 36.

Kohtaan kuolevia ihmisiä suhteellisen usein tai ihmisiä joiden omainen kuolemassa tai vakava sairaus. Kuoleman käsittely eri näkökannoista kiinnostaa ja samalla helpottaa omaa työtäni. Kun itsellä rauhallinen, positiivinen suhtautuminen kuolemaan, se rauhoittaa potilasta. En tunne muita kys. alan ihmisiä (enkeli). (307N, kättilö)

Muutamalla vastaajalla on henkisten palvelujen käytöstä sekä kielteisiä että myönteisiä kokemuksia, joissa tulee esille uushenkisten palvelujen kaupallisuus:

Riippunut tilanteesta. Jos kyseessä on ollut rahastus tai pelkkä elinkeino, en mitään tai jälkeinpäin on vain harmittanut. Jos palvelunantaja on ollut aito, vilpitön, niin olen kokenut tilanteen/hoidon rauhoittavaksi, hengähdystauoksi. En varsinaisesti hae palveluilta ratkaisua omiin ongelmiini, uskon, että niihin vastaus löytyy itsestäni. Mutta toisinaan on vaan rauhoittavaa joko olla saman henkisessä/positiivisessa seurassa tai saada sellaista hoitoa/neuvoa. (314N, yrittäjä)

Vastaajien henkisten palvelujen käyttö on monipuolista ja siinä yhdistyvät monenlainen etsintä ja erilaisten perinteiden yhdistäminen. Tutkiessaan naisten uskonnollisia uskomuksia ja käytäntöjä Janet Eccles toteaa, että henkisyys muodostaa jatkumon, jossa etsijät voivat pysyä perinteisessä uskonnollisuudessa, yhdistää perinteistä hengellisyyttä ja uushenkisyyttä tai hylätä kaikki uskomukset.⁶³ Etsijyys ja eri perinteiden yhdistäminen näkyvät myös Enkelit Suomessa -kyselyjen vastauksissa. Monet kyselyihin vastaajat hyödyntävät erilaisia henkisiä palveluja etsiessään itselleen apua ja tukea.

ENKELIUSKO JA ENKELIKUVAUKSET

En ole tietääkseni nähnyt enkeleitä, olen mielestäni kokenut heidän läsnäolon elämässäni, lohdutuksen ja tuen, ehkä ohjauksenkin. Olen tähän yhteyteen

myös aktiivisesti itse pyrkinyt – – Maailmankuvani ja tapani suhtautua elämän haasteisiin, itseeni ja toisiin ihmisiin on muokkaantunut sitä mukaa. (564N, sosiaalialan ohjaaja)

Kirkkomonitor-kyselyssä vuonna 2007 suomalaisista 46 prosenttia uskoi enkelien olemassaoloon vakaasti tai piti sitä todennäköisenä. Kaikissa ikäryhmissä naiset uskoivat lähes kaksi kertaa enemmän enkeleihin kuin miehet. Vuonna 2015 Gallup Ecclesiastica -kyselyssä luku oli 47 prosenttia,⁶⁴ joten enkeliusko näyttää pysyneen suhteellisen tasaisena.

Enkelien olemassaoloon uskominen ei vielä kerro mahdollisista enkelikokemuksista. Byrnen tilaisuuksiin osallistuneilla (N382, molemmat vuodet) lähes 80 prosentilla oli omia enkelikokemuksia riippumatta siitä, kuuluivatko he johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan vai eivät. Tilaisuuteen osallistuneet uskoivat huomattavasti enemmän enkeleihin kuin suomalaiset keskimäärin. Tämä ei sinällään ole yllättävää, ovathan he tulleet enkeleitä näkevän Byrnen tilaisuuteen.

Enkelit liitetään usein lasten uskonnollisuuteen. Noin puolella vastaajista (N143) enkelit olivatkin mukana elämässä lapsuudesta saakka, toisella puolella vasta aikuisiässä:

Lapsesta asti olen uskonut suojelusenkeliin. Pelastanut monesta asiasta. (466N, asiantuntija)

Noin vuoden ajan olen nähnyt enkelit. Juttelen paljon dialogia – liekö se enkeli. Se olisi ollut kiva kuulla Lornalta miten erottaa enkelien viestit muilta olennoilta tulevilta. (419N, maanmittausinsinööri)

Puhuessaan enkeleistä Byrne tuo esille niiden kanssa tarvittavan aktiivisuuden, sillä enkelit eivät voi toimia pyytämättä. Eräät vastaajat kertovat oman aktiivisuuden merkityksestä enkelisuhteesta:

Jumalan luomia valo-olentoja, meidän kunkin avuksi, pyydettyinä, toimivat vain rakkaudesta. (4N, eläkeläinen, alleviivaus vastaajan)

Olen nähnyt enkeleitä lapsesta saakka. Se on ihan tavallista ja normaalia. Näen suojelusenkeleitä ja muita enkeleitä myös. Ne ovat lahja Jumalalta. Vaikka et itse uskoisikaan, niin sinulla on enkeli. Työttömät enkelit auttavat, sinun tarvitsee vain rohkeasti pyytää apua arjen pieniin asioihin. Lorna Byrne.⁶⁵

Byrnen tilaisuuteen osallistujien (N381) enkelikuvaukset (N686) eroavat toisistaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen suhteen. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat kuvaavat enkelit perinteisemmin auttajina, lohduttajina ja suojelijoina (34,5 %) sekä suojelusenkeleinä ja Jumalan apulaisina (14,4 %). Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomien kuvauksissa näkyvät enkelit henki- ja valo-olentoina ja energiana (39,5 %), mikä viittaa enemmän uushenkisyyteen. Toki perinteiset näkemykset enkeleistä auttajina, lohduttajina ja suojelijoina (29,8 %) ovat mukana myös heidän enkelikuvauksissaan.

Auttajia, suojelijoita, kuuntelijoita, Jumalan lähettiläitä ja ikuisia ystäviä. (38N, koululainen)

Valo-olentoja, energiaa. (129N, sosiaalityöntekijä)

Suojelusenkelit + muut ruumiittomat Jumalaa palvelevat olennot. Vainajasielut, jotka ovat käyneet Jumalan luona. Luonnonhengistä kehittyneet Korkeat auttajat. Planeetalliset auttajat. Pyhät ja Marttyyrit. (457N, työtön)

Vastauksissa yhdistyvät niin perinteiset enkelit kuin uushenkisyyden yksilöllisen henkisyyden rakentaminen. Myös Utraisen haastattelemien naisten enkelimaailma oli kokoelma raamatul-

lisiä, apokryfisiä, okkultistisia, antroposofisia ja New Age -aineisia, jotka saivat naisten kertomuksissa erilaisia painotuksia.⁶⁶ Enkelit olivat peräisin kristillisestä Jumalasta tai jostain universaalisen elämän abstraktimmasta lähteestä.

ENKELIT SUOJELEVAT JA KOSKETTAVAT

Antavat merkkejä = höyheniä sopivissa paikoissa, juuri kun niitä tarvitaan -> vahvistavat uskoa hyvään ja rauhoittavat mieltä. Pyydän heiltä asioita mielessäni askarruttaviin asioihin. Esim. Apua työkiireissä -> helpottavia tai vastauksia + asioita, vastauksia on tullut. (530N, lehtori)

Enkelit Suomessa -kyselyn vastaajien enkelikuvaukset ja kokemukset muistuttavat toisiaan.

Enkelikokemukset olivat sisällöltään samanlaisia vastaamisvuodesta tai uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä riippumatta. Viidennes vastaajista koki saavansa enkeleiltä suojelusta, johdatusta ja henkistä apua.

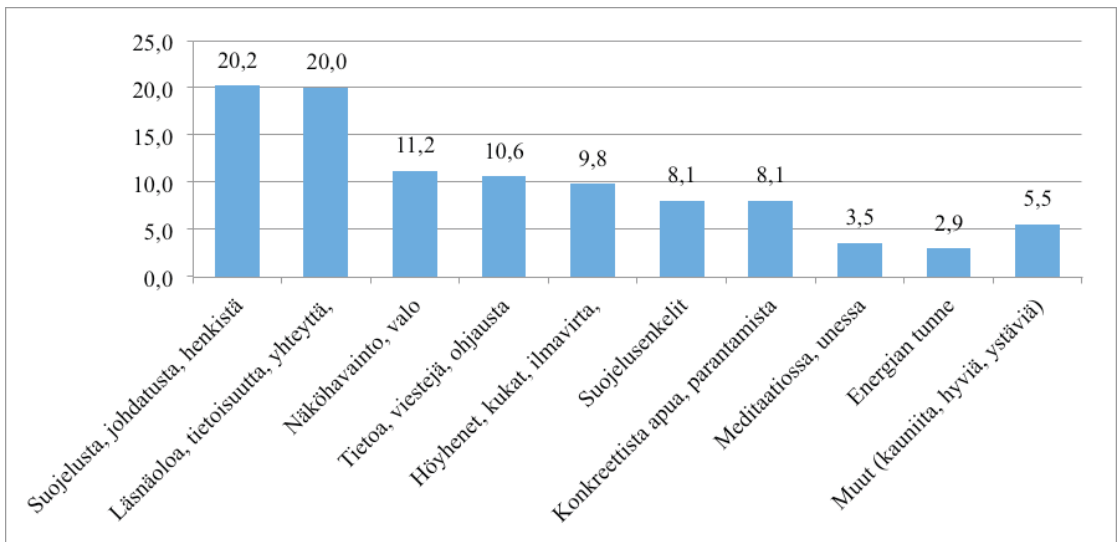
En ole nähnyt koskaan, mutta luulen aistineeni niitä ja joskus tuntuu kuin saisin todella selviä viestejä jo pois lähteneiltä sukulaisilta. Eräänä aamuna mm. tuli voimakas tunne rattiin istuessa, että nyt tulee olla varovainen liikenteessä. Suljin silmäni ja pyysin kaikki mahdolliset enkelit kyytiini. 12 tuntia myöhemmin ajoin pahan kolarin, mutta selvisin säikähdyksellä. (582N, tapahtumatuottaja)

63 Eccles 2013, 188–189.

64 Ketola 2016, 65.

65 Kenttäpäiväkirja 22.9.2012.

66 Utrainen 2014a, 241, 248.

Kuvio 3. Enkelikokemukset vuosina 2011 ja 2015 (N509, vastaajia 286).

Hieman yli kahdeksan prosenttia mainitsee lisäksi enkelikokemuksenaan suojelusenkelin, joten suojeluksen kokemus vaikuttaa olevan yleisin kokemus:

Joitain kertoja suojelusenkeli on auttanut huomamaan vaaroja. (436M, hieroja)

Viidennes kokee läsnäoloa, yhteyttä ja iloa:

Olen tavannut suojelusenkelini sekä muutamia arkkienkeleitä. He auttavat ja neuvovat minua paljon. Enkelit ovat ihania ja hauskoja, saavat minut usein myös nauramaan. (486N, yrittäjä)

Enkelit näyttäytyvät fyysisesti näköhavaintona tai valona ja ilmavirtana, kosketuksena tai tuoksuna:

Olen nähnyt enkelin n. 9-vuotiaana keskellä yötä heräten vieressä voimakas selväpiirteinen valohahmo, nuorukaisen kokoinen, ei siipiä. Muitakin verrattavia kokemuksia. (455N, opettaja)

Enkelikokemus voi tulla myös unessa tai meditaatiossa.

Olen kokenut heidän energiansa ja läsnäolonsa. Saanut odottamatonta apua pyytäessäni. Kerran kuullut äänen, joka varoitti ylittämästä tietä, joka saattoi pelastaa jäämästä auton alle. Olen nähnyt myös paljon unia, joissa keskustelen enkeleiden kanssa. (464N, software salesmanager)

Konkreettista apua tai parantamista oli kokenut noin kahdeksan prosenttia.

Suojelusenkeli auttaa asioiden järjestymisessä, vaikean asian hoitamisessa, parkkipaikan löytämisessä ja asunnon myynnissä – kaikessa mahdollisessa. Oikeat sanat ja jopa huumorintaju löytyy pyydettyä. (492N, pankinjohtaja, eläkeläinen)

Kohtaamiset enkeleiden kanssa kuvataan myönteisinä ja niihin liittyy kokemus avun, neuvon tai tuen saamisesta vaikeassa tilanteessa. Niistä puuttuvat täysin sellaiset mahdollises-

ti ahdistaviksi miellettyvät kristilliset käsitteet kuten synty tai kadotus.

Myönteisyys nousee esille myös muissa enkelikokemuksia kartoittavissa tutkimuksissa. Eestiläisen ”Enkelten pesä” -internetsivuston käyttäjien enkelikuvassa enkeleiden tärkein ja kyseenalaistamaton piirre on hyväntahtoisuus. Sivustoa tutkinut Marko Uibu kuitenkin toteaa, että Eestissä enkelit eivät ole näkyviä hahmoja kirkossa tai kansanperinteessä.⁶⁷ Näin ollen ihmiset voivat vapaammin käsitteellistää ja luoda enkeleille merkityksiä uushenkisiin virtauksiin pohjautuen.

Terhi Utriais haastattelemat naiset kertoivat enkelien olevan ystäviä ja neuvonantajia, joiden kanssa voidaan jakaa ongelmia ja huolia.⁶⁸ Enkeleiden palvelut ovat myös halvempia kuin terapiapalvelut ja ne vastaavat usein naisten tarpeisiin ja toiveisiin paremmin kuin luterilaiset papit tai neuvontatyön ammattilaiset. Yhteydenpito enkeleihin saa aikaan lumottuja enkelihetkiä, joita Utrainen kutsuu hetken uskonnollisuudeksi: se ei ole pysyvää ja vakiintunutta vaan aktualisoituu tietyissä ohimenevissä tilanteissa.⁶⁹

TILAIUUDEEN YHTEISÖLLISYYS

2–3 vuotta sitten osui käteeni *Anna*-lehti, jossa oli Lornan haastattelu. Ymmärsin asian olevan tärkeä ja ostin ensimmäisen kirjan. Käytän etenkin kahta viimeistä kirjaa ”apuna arjessa”. Halusin ehdottomasti nähdä Lornan livenä. (410N, lastenhoitaja)

Lorna Byrnen myönteinen henkilökuva ja hänen sanomansa sallivuus ovat päässeet hyvin esille suomalaisessa mediassa ja vaikuttaneet osaltaan hänen puhetilaisuuksiensa suosioon. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen ei erottele vastaajien tilaisuuteen tulemisen syitä, mutta eri vuosina nousivat esille eri syyt.⁷⁰ Molempina vuosina tilaisuuteen tultiin yhdessä ystävien tai sukulaisten kanssa. Kirjojen

merkitys tilaisuuteen osallistumisen syynä oli vähentynyt vuonna 2015, jolloin vastaajista suuremmalla osalla oli aikaisempaa kokemusta tilaisuuksista ja heitä kutsui Byrnen persoona. Näyttää siltä, että kerran Byrnen tilaisuuksissa käyneet tulevat niihin uudelleen.

Tilaisuuden loputtua kyselen ihmisiltä, vastasiko tilaisuus odotuksia. Osa sanoo, ettei osannut oikein odottaa mitään, mutta vastaukset ovat myönteisiä. Eräs rouva kertoo olleensa Messukeskuksen tilaisuudessa, joten tiesi mitä odottaa ja tuli siksi uudelleen.⁷¹

Vuosi, taustamuuttajat tai uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyys eivät vaikuttaneet vastaajien arvioon tilaisuuden annista (N513, vastaajia 314). Tilaisuuteen osallistuneille tärkeintä olivat Lorna Byrnen sanoma, persoona ja rituaalit, jotka lähes kolmannes (29,0 %) mainitsi:

Hämmästyin ja ilahduin, ettei tilaisuudessa ollut amerikkalaistyylistä hurmista. Lorna Byrne ei yrittänyt lietsoa hengellistä hypeä eikä kosiskellut yleisöä helpoilla tempuilla. Hän oli tervejärkisen ja miellyttävän oloinen ihminen – ja selvästi aivan tosissaan. Se sai minut miettimään, että jospa hän on oikeassa. Myös hänen kuvauksensa enkeleistä täsmää omien kokemusteni kanssa. (364N, graafinen suunnittelija, taittäjä)

67 Uibu 2012, 75, 81, 60.

68 Utrainen 2014a, 244, 249.

69 Utrainen 2016b, 51.

70 Vuosien välillä oli merkittävä tilastollinen ero $X^2 24,78$, $df 8$ ja $p=0,002$.

71 Kenttäpäiväkirja 22.11.2017.

Yli neljännes (25,7 %) vastaajista tunsu rauhaa, lohtua ja koki saavansa energiaa:

Tämä oli ihana tilaisuus, joka tuotti minulle paljon mielenrauhaa. On ihana tunne istua saman henkisten ihmisten kanssa. Tuntee se ihana rakkaudellinen energia. (503N, talouskoordinaattori)

Uushenkisyyden ajatellaan usein olevan sosiaaliselta rakenteeltaan hajanaista ja ilman laajempaa organisaatiota. Ihmiset kokoontuvat kursseille, viikonlopputapaamisiin ja messuille, joihin erilaiset ryhmät ja väljät verkostot kokoontuvat.⁷²

Byrnen tilaisuudet antoivat mahdollisuuden yhteisöllisyyden kokemiseen (11,7 %):

Että näin suuri joukko suomalaisia haluaa kehittyä henkisesti ja se että se joukko on yhä kasvava. (44M, kauppateknikko)

Enkelit ja niiden kuvaaminen olivat tilaisuuden parasta antia hieman yli kymmenelle prosentille vastaajista:

Tuntee oman suojeleusenkelin läsnäolo ja saada nimi hänelle. (36N, valmentaja)

Byrnen habituksen vaatimattomuus, uskonnollisen uhon puute ja sanoman myönteisyys kutsuivat osallistujia ja he kokivat saaneensa tilaisuudesta sitä, mikä oli saanut heidät tulemaan siihen. Tilaisuuteen tultiin yhdessä ystävien tai sukulaisten kanssa ja koettiin yhteisöllisyyttä ja yhteistä lumoa Byrnen kuvatessa enkeleitä. Samalla oltiin hämmästyneitä ja ilahtuneita siitä, että tilaisuudessa oli niin paljon samoista asioista kiinnostuneita ihmisiä.

LOPUKSI

Tyypillinen Lorna Byrnen tilaisuuteen osallistunut henkilö on Uudeltamaalta kotoisin oleva

keski-ikäinen parisuhteessa elävä nainen, joka kuuluu uskonnolliseen yhdyskuntaan mutta ei osallistu aktiivisesti sen toimintaan ja joka identifioi itsensä henkiseksi ihmiseksi. Hänellä on alempi korkeakoulututkinto ja hän työskentelee hallinnossa assistenttina tai terveyssektorilla sairaanhoitajana. Hän on kokeillut muutamaa henkistä palvelua, esimerkiksi käynyt selvännäkijällä tai reikihoidossa ja harrastanut meditaatiota. Hän on tullut yhdessä ystävänsä kanssa Byrnen tilaisuuteen, koska häntä kiinnostaa vaihtoehtoinen henkisyys.

Byrnen tilaisuuden osallistujia muistuttaa Utriaisien haastattelututkimuksen naisia.⁷³ Myös näistä suurin osa oli evankelis-luterilaisen kirkon passiivisia jäseniä ja he identifioivat itsensä henkiseksi ihmisiksi. He elivät parisuhteessa ja heillä oli lapsia. Osa harrasti joogaa ja useat olivat kokeilleet reikiä. Ammatiltaan he olivat sairaanhoitajia, joogaopettajia, myyjiä, laulajia, stylistejä, taiteilijoita ja seurakunnan työntekijöitä. Utriaisien etnografinen tutkimus ja Enkelit Suomessa -kyselyt näyttävät puhuvan samoista naisista.

Uushenkisyys tarjoaa erityisesti naisille mahdollisuuden luoda itselle paremmin sopivia henkisyyden muotoja, jotka pohjaavat heidän tarpeisiinsa ja odotuksiinsa ja joihin organisoitunut uskonto ei pysty vastaamaan.⁷⁴ Uushenkisten palvelujen käyttö ei edellytä pitkäaikaista sitoutumista ja jäsenyyttä, vaan se on tarvelähtöistä ja tilannesidonnaista, mihin Lorna Byrnen tilaisuudet sopivat mainiosti. Tilaisuuden osallistujat jakavat yhteisen lumoutumisen, jonka Byrnen yksityiskohtaiset kuvaukset enkeleistä luovat. Byrnen kuvaamat enkelit eivät ole miehiä tai naisia, vaikka ne ovat hahmoltaan ihmisolettuja, joten ne ovat helposti lähestyttävissä kokemisen tai mielikuvituksen keinoin. Enkeleiden loppumaton myönteisyys ja tuki auttavat niin avainten löytämisessä kuin tilanteissa, joissa työelämän ki-

ristyminen ja yksilön vastuu painavat. Byrnen habituksen vaatimattomuus, hänen sanomansa sallivuus ja ahdistaviksi koettujen uskonnollisten käsitteiden puuttuminen kutsuvat osallistujia tilaisuuteen.

Evankelis-luterilaisen kirkossa enkelit liitetään lähinnä lapsiin ja pyhäkouluun, ei niinkään aikuisten henkiseen elämään. Enkeliuskon uushenkisiin piirteisiin suhtaudutaan usein varautuneesti. Kirkkovuositedotteessa vuodelta 2011 pastori ja teologian tohtori Kari Kuula asettaa enkelit järjestykseen, osaksi ”komentoketjua”, joka johtaa Jumalaan saakka ja jossa aktiivinen enkelisuhde ei ole toivottava tai mahdollinen.⁷⁵ Arkkipiispa Tapio Luoma kutsuu *Helsingin Sanomien* haastattelussa ”enkeli-intoa spin-offiksi kristinuskon ympärillä”, eikä näe tarvetta enkelien roolin lisäämiseen kirkossa.⁷⁶ Vain Helsingin piispa emerita Irja Askola on kertonut myönteisestä suhteestaan enkeleihin vuonna 2013 *Ilta-Sanomien* yhteishaastattelussa tuolloisen valtionvarainministerin Jutta Urpilaisen kanssa.⁷⁷

Kuula ja Luoma uusintavat institutionaalisen uskonnon rakenteita, joissa vain ammatillisilla, miehillä, on oikeus tulkita enkeleitä ja niiden merkitystä. Samalla he arvottavat kielteisesti uushenkisiä vaihtoehtoja ja enkelikäsityksiä, jotka kuitenkin Byrnen tilaisuuksissa tehtyjen kyselyjen mukaan kutsuvat myös huomattavaa osaa kirkon jäsenistä. Kirkon henkilöstöstä yli puolet on naisia, mutta heidän mahdollisesti erilaisia näkemyksiään enkeleistä ei ole ollut esillä mediassa.

Kaupallisuus, viihde ja uskonto kohtaavat kansanomaisessa uskonnollisuudessa, jossa eletty uskonto saa arjessa moninaisia ilmenemismuotoja. Enkelit ja erilaiset enkelikäytännöt, kuten Lorna Byrnen puhetilaisuudet, antavat niihin lumoa. Nykyajan enkelit ylittävät vaivattomasti kristinuskon ja vaihtoehtoisen uskonnollisuuden rajat ja omaksuvat jousta-

vasti piirteitä molemmista. Enkelit kuuluvat perinteiseen kuvamaailmaan, jonka tuttuus helpottaa myös enkeleiden kaupallista hyödyntämistä. Uskonnollisuuden muutos heijastaa koko yhteiskunnan muutosta. Nähtävillä on vanhojen organisaatioiden heikkenemistä ja uusia organisoitumisen muotojen syntymistä. Kaupallistuminen, verkottuminen ja media avaavat mahdollisuuksia hengellisyyden ja henkisyuden uudelleenarviointiin.

HTM, FM Elisa Mikkola (elisa.mikkola@helsinki.fi) on uskontotieteen tohtoriopiskelija Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Hänen väitöstutkimuksensa käsittelee naisten yhteistoiminnassa tuottamaa enkeliuskoa.

72 Jespers 2013, 201; Possamai 2000, 370.

73 Utriainen 2014a, 240.

74 Woodhead 2007.

75 Kuula 2011.

76 Pallaste 2018.

77 Kerttula 2013.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Tutkimusaineisto

Kyselyt

- Enkelit Suomessa 2011 –kysely (N263) Lorna Byrnen tilaisuudessa Helsingissä
Enkelit Suomessa 2015 –kysely (N189) Lorna Byrnen tilaisuudessa Helsingissä
Kyselyaineistot ovat tutkijan hallussa.

Haastattelu

- Degerman, Catarina & Uma Kangas 10.4.2013.
Haastatteluaineisto on tutkijan hallussa.

Kenttämuistiinpanot ja kenttäpäiväkirjat

- Kenttäpäiväkirja 29.10.2011 Helsinki
Kenttäpäiväkirja 22.9.2012 Helsinki
Kenttäpäiväkirja 7.11.2015 Helsinki
Kenttäpäiväkirja 22.11.2017 Jyväskylällä
Kenttäpäiväkirjat ovat tutkijan hallussa.

Muut painamattomat lähteet

- Kirkkomonitor-kysely (2007). *Onko enkeleitä olemassa?* https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD2833?study_language=fi (15.12.2018).

Internetlähteet

- www.FreeFlowFactory.com (18.4.2017).
Helsingin seurakuntayhtymä. Vuositilasto 2015. https://www.helsinginseurakunnat.fi/material/attachments/keskusrekisteri/vuositalastot/D5xnpWHwv/Vuositalasto_2015.pdf. (13.7.2016).

Kirjallisuus

- Bennett, Jane (2001). *The Enchantment of Modern Life: Attachments, Crossings, and Ethics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
Corbin, Juliet M. & Anselm L. Strauss (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Los Angeles: SAGE.
Draper, Scott & Joseph O. Baker (2011). Angelic Belief as American Folk Religion. *Sociological Forum* 26, 623–643.

- Eccles, Janet (2011). Holistic Switchers: The Spiritual and Value Commitments of a Group of Older Women Church Leavers. *Journal for the Study of Spirituality* 1, 187–202.
Edgell, Penny (2012). A Cultural Sociology of Religion: New Directions. *Annual Review of Sociology* 38, 247–265.
Eskola, Jari & Juha Suoranta (1999). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
Fulkerson, Mary M. & Sheila Briggs (2012). Introduction. *The Oxford Handbook of Feminist Theology*. Ed. M. M. Fulkerson & S. Briggs. Oxford: Oxford University Press, 1–24.
Gardella, Peter (2007). *American Angels: Useful Spirits in the Material World*. Lawrence, KS: University Press of Kansas.
Gauthier, François & Tuomas Martikainen (2013). *Religion in Consumer Society: Brands, Consumers, and Markets*. Farnham: Ashgate.
Gilhus, Ingvild S. (2012). Angels in Norway: Religious Border-crossers and Border-markers. *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Ed. M. Bowman & U. Valk. Sheffield: Equinox, 230–245.
Grénman, Miia & Juulia Räikkönen & Terhi-Anna Wilska (2014). Wellness: Elämyksellinen hyvinvointikulutus haasteena kaupalle ja palveluliiketoiminnalle. *Kulutustutkimus. Nyt* 8(1), 45–57.
Heelas, Paul & Linda Woodhead (2005). *The Spiritual Revolution: Why Religion Is Giving Way to Spirituality*. Malden, MA: Blackwell.
Herbert, David E. J. (2011). Theorizing Religion and Media in Contemporary Societies: An Account of Religious "Publicization". *European Journal of Cultural Studies* 14, 626–648.
Hjarvard, Stig (2012). Three Forms of Mediatized Religion: Changing the Public Face of Religion. *Mediatization and Religion: Nordic Perspectives*. Ed. S. Hjarvard & M. Lövheim. Göteborg: Nordicom, 21–44.
Honkasalo, Marja-Liisa & Kaarina Koski & Kirsi Kannerla & Susanne Ådahl & Varpu Alasuutari & Jyrki

- Korkeila & Juuso Järvenpää & Tiina Mahlamäki & Riitta Jalonen (2017). *Mielen rajoilla: arjen kummat kokemukset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hornborg, Anne-Christine (2012). Designing Rites to Re-enchant Secularized Society: New Varieties of Spiritualized Therapy in Contemporary Sweden. *Journal of Religion & Health* 51, 402–418.
- Hulkkonen, Katriina (2017). Kanavointi ja jakautunut yrittäjyys: New Age -henkisyiden ja yrittäjyyden yhdistämisen rajat ja mahdollisuudet. *Elore* 24, 1–20.
- Hytönen, Maarit & Kimmo Ketola & Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki, toim. (2014). *Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Ktk+-+Leikkauspintoja+kirkon+j%C3%A4senyyteen/a8bc3277-bf3a-7667-f9b1-abc60c66abf8> (18.10.2018).
- Jaspers, Frans (2013). From New Age to New Spiritualities: Secular Sacralizations on the Borders of religion. *New Age Spirituality: Rethinking Religion*. Ed. I. S. Gilhus & S. J. Sutcliffe. Durham: Acumen, 197–226.
- Karjalainen, Mira (2018). Uushenkinen työ: Mindfulness jälkimaallistumisen, uusliberalismin ja työn hämärtyvien rajojen risteyksessä. *Elore* 25, 107–129.
- Kerttula, Suvi (2013) *Lajinsa ensimmäiset. Valtionvarainministeri ja piispa ovat ystävykset, jotka rukoulevat toistensa puolesta. Ilta-Sanomat* 21.12.2013.
- Ketola, Kimmo (2010a). Suomalaisten spiritualiteetti: Uusi henkisyys luterilaisen hengellisyyden haastajana. *Minä uskon? Jumala-usko 2010-luvulla*. Toim. M. Hytönen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 110. Tampere: KTK, 140–160.
- Ketola, Kimmo (2010b). Uusi henkisyys arvonmuutoksen ilmentäjänä: modernisaatio ja uskonnon tulevaisuus. *Futura* 2, 37–50.
- Ketola, Kimmo (2011). Suomalaisten uskonnollisuus. *Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*. Toim. K. Ketola & K. Niemelä & H. Palmu & H. Salomäki. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto: 7–24.
- Ketola, Kimmo (2016). Luterilainen usko nykyajan Suomessa. *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Toim. K. Ketola et al. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: KTK, 47–87.
- Ketola, Kimmo & Maarit Hytönen & Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg & Leena Sorsa, toim. (2016). *Osallistuva luterilaisuus: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: KTK.
- Ketola, Kimmo & Kati Niemelä & Hanna Salomäki & Harri Palmu, toim. (2012). *Haastettu kirkko: Suomen Evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.
- Kuula, Kari (2011). *Mikkelinpäivä: Enkeleillä on kahdet kasvot*. Kirkkovuositedote. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/20F97EDC1A8F71CF C225791000314D35?OpenDocument&lang=FI> (18.12.2018).
- Leinonen, Miia & Kati Niemelä (2012). *Jumalanpalvelus arjen voimana: seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset*. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 29. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Www-julkaisu+29+Leinonen+ja+Niemel%C3%A4+%28Jumalanpalvelus+arjen+voimana%29.pdf/e0a36192-f67f-e170-2d1a-ff0e665a6d57> (28.10.2018).
- Lukken, Gerard (2005). *Rituals in Abundance: Critical Reflections on the Place, Form, and Identity of Christian Ritual in Our Culture*. Leuven: Peeters.
- Lynch, Gordon (2007). *The New Spirituality*. New York: Tauris.
- McGuire, Meredith, B. (2008). *Lived Religion Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.

- Moberg, Marcus & Kennet Granholm (2012). The Concept of Post-Secular and the Contemporary Nexus of Religion, Media, Popular Culture, and Consumer Culture. *Post-secular Society*. Ed. Mika Lassander & Peter Nynäs & Terhi Utriainen. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 95–127.
- Pallaste, Tuija (2018). Tuleva arkkipiispa ei lupaa enkeleille lisää tilaa kirkossa, vaikka ne kiinnostavat suomalaisia yhä enemmän – ”Ei ihminen voi alkaa manipuloiden itse määrittellä, miten enkelit toimivat”. *Helsingin Sanomat* 18.4.2018. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000005634859.html> (18.11.2018).
- Partridge, Christopher (2004). *The Re-Enchantment of the West*. Vol. 1 London: Continuum.
- Partridge, Christopher (2016). Occulture and Everyday Enchantment. *The Oxford Handbook of New Religious Movements II*. Ed. J. R. Lewis & I. B. Tøllefsen. New York: Oxford University Press, 315–333.
- Possamai, Adam (2000). A Profile of New Agers: Social and Spiritual Aspects. *Journal of Sociology* 36, 364–377.
- Primiano, Leonard Norman (2014). Manifestations of the Religious Vernacular: Ambiguity, Power, and Creativity. *Vernacular religion in everyday life: expressions of belief*. Ed. M. Bowman & U. Valk. Sheffield: Equinox, 382–394.
- Rancken, Jeena (2017). *Ylihuonnollinen kokemus: tulkinta, merkitys ja vaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Salomäki, Hanna (2014). Kirkkoon sitoutumisen alueelliset erot. *Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen*. Toim. M. Hytönen & K. Ketola & V.-M. Salminen & H. Salomäki. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35, 5–39. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Ktk+-+Leikkauspintoja+kirkon+j%C3%A4senyyteen/a8bc3277-bf3a-7667-f9b1-abc60c66abf8> (18.10.2018).
- Seppälä, Olli (1995). *Näkymättömän hipaisu: Enkelit ennen ja nyt*. Helsinki: Kirjapaja.
- Uibu, Marko (2012). Creating Meanings and Supportive Networks on the Spiritual Internet Forum ”The Nest of Angels”. *Journal of Ethnology and Folkloristics* 6, 69–86.
- Utriainen, Terhi (2014a). Angels, Agency and Emotions: Global Feminine Religion in Finland? *Finnish Women Making Religion: Between Ancestors and Angels*. Ed. T. Utriainen & P. Salmesvuori. New York: Palgrave and Macmillan, 237–254.
- Utriainen, Terhi (2014b). Enkeliuskon lumo. *Kiistetty usko*. Kirkon tutkimuskeskuksen seminaari 10.3.2014. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 36, 34–42. <https://evl.fi/documents/1327140/45386794/Kiistetty+usko+36.pdf/d907d054-bd81-da20-cb45-c4e0c4b21809> (18.10.2018).
- Utriainen, Terhi (2015). Combining Christianity and New Age Spirituality: Angel Relations in Finland. *Handbook of Nordic New Religions*. Ed. J. R. Lewis & I. B. Tøllefsen. Leiden: Brill, 158–172.
- Utriainen, Terhi (2016a). Enkelit suomalaisten naisten uskonnossa. *Miten Suomi uskoo?* Toim. J. Salminen. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisu 284. Helsinki: STKS, 126–145.
- Utriainen, Terhi (2016b). Ritually Framing Enchantment: Momentary Religion and Everyday Realities. *Suomen Antropologi* 41(4), 46–61.
- Utriainen, Terhi (2017). *Enkeleitä työpöydällä: Arjen ja lumon etnografiaa*. Tietolipas 257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Utriainen, Terhi & Päivi Salmesvuori & Helena Kupari (2014). Critical and Creative Turns. *Finnish Women Making Religion: Between Ancestors and Angels*. Ed. T. Utriainen & P. Salmesvuori. New York: Palgrave MacMillan, 1–17.
- Walter, Tony (2011). Angels, Not Souls: Popular Religion in the Online Mourning of British Celebrity Jade Goody. *Religion* 41(1), 29–51.
- Woodhead, Linda (2007). Why So Many Women in Holistic Spirituality? A Puzzle Revisited. *A Sociology of Spirituality*. Ed. K. Flanagan & P. C. Jupp. Aldershot: Ashgate, 115–125.